

Pierre Lierneux & Natasja Peeters (red.)

DE GROOTE OORLOG

België 1918–1928 VOORBIJ

LANNOO

WWW.LANNOO.COM

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Eindredactie

Pierre Lierneux
Natasja Peeters

Redactieraad

Wannes Devos
Manuel Duran
Emilie Gaillard
Kevin Gony
Pierre Lierneux
Natasja Peeters
Sandrine Smets
Jan Van der Fraenen
Olivier Van der Wilt
Piet Veldeman

Tekstredactie

Emmanuel Brutsaert
Yves Perger
Filip Van Brabander

Beeldredactie

Jan Van der Fraenen

Fotobewerking

Guy Deploige
Luc Vandeweghe

Vertalingen

Telelingua International

Ruth Lemmens
Diane Vanthemsche

Omslagontwerp

Mieke Verloigne, Studio Lannoo
m.m.v. Patricia van Reeth

Coverfoto's

Josephine Baker, 1926-1927 (Lucien Waléry)
Hardlooppwedstrijd voor oorlogsveteranen, 1926
(fotograaf onbekend)

Vormgeving

Keppie & Keppie

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2018 en de auteurs
D/2018/45/594 – ISBN 978 94 014 5520 6 – NUR 688

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

VOORWOORD	9
<i>Michel Jaupart</i>	
INLEIDING	13
DE GROOTE OORLOG VOORBIJ? BELGIË VAN 1918 TOT 1928	
<i>Luc De Vos</i>	
1 HET OORLOGSJAAR 1918	19
<i>Tom Simoens</i>	
2 TUSSEN OORLOG EN VREDE	31
• NOVEMBER 1918. DE TERUGKEER VAN DE KONING	31
<i>Emmanuel Gerard</i>	
• BELGIË IN DE LAATSTE OORLOGSMAAND	39
<i>Jan Van der Fraenen</i>	
• VAN BEZETTING NAAR BEZETTING. BUITENLANDSE AANWEZIGHEID IN BELGIË, 1918-1919	47
<i>Jan Van der Fraenen</i>	
• DE TERUGKEER NAAR BELGIË IN 1918-1919	55
<i>Michaël Amara</i>	
3 EEN NIEUWE WERELD	61
• DE NAOORLOGSE VREDESVERDRAGEN	61
<i>Catherine Lanneau</i>	
• DE OPRICHTING VAN DE VOLKENBOND	71
<i>Jean-Michel Sterkendries</i>	
• DE BELGISCHE KOLONIALE ASPIRATIES IN VERSAILLES	83
<i>Enika Ngongo</i>	

•	HET EINDE VAN DE IMPERIA?	91
	<i>Manuel Duran en Kevin Gony</i>	
•	DE MOEIZAME ZOEKTOCHT NAAR EEN NIEUWE PLAATS IN HET CONCERT DER NATIES	99
	<i>Rik Coolsaet</i>	
4	UIT DE AS HERRIJZEN	107
•	DE ECONOMISCHE BALANS VAN DE EERSTE WERELDOORLOG	107
	<i>Erik Buyst</i>	
•	DE HEROPBOUW. HET NATIONALE STARTSCHOT	115
	<i>Delphine Lauwers</i>	
•	DE WEDEROPBOUW VAN INFRASTRUCTUUR EN OPENBARE GEBOUWEN	121
	<i>Jeroen Cornilly</i>	
•	OPRUIMING EN HERSTEL VAN HET LANDSCHAP AAN HET IEPERFRONT	129
	<i>Franky Bostyn</i>	
	DE GROOTE OORLOG VOORBIJ, 1918-1928, IN VIJFTIEN TOPSTUKKEN	144
5	EEN NIEUW BELGIË	155
•	EEN SAMENLEVING OP ZIJN KOP	155
	<i>Serge Jaumain</i>	
•	DE BELGISCHE OUD-STRIJDERS IN DE NASLEEP VAN DE EERSTE WERELDOORLOG	165
	<i>Martin Schoups en Antoon Vrints</i>	
•	HELDEN ZONDER STANDBEELD. DE RE-INTEGRATIE VAN DE INVALIDEN	173
	<i>Christine Van Everbroeck</i>	
•	‘NIEUWE BELGEN’ OP OUD GRONDGEBIED? ANNEXATIE EN INTEGRATIE VAN DE OOSTKANTONS	181
	<i>Christoph Brüll</i>	
•	NIEUWE POLITIEKE BEWEGINGEN NA 1918	189
	<i>Marc Reynebeau</i>	

6	DE HERINNERING AAN DE OORLOG	195
	• ‘THIS IS HOLY GROUND’.	
	OORLOGSTOERISME IN BELGIË	195
	<i>Wannes Devos en Piet Veldeman</i>	
	• DE BELGISCHE OORLOGSMONUMENTEN	
	VAN DE GROOTE OORLOG	205
	<i>Laurence van Ypersele</i>	
	• PATRIOTTISME ACHTER GLAS. DE WEDERGEBOORTE	
	VAN HET KONINKLIJK LEGERMUSEUM	213
	<i>Wannes Devos</i>	
	• HET REPATRIËREN VAN DE OORLOGSDODEN.	
	INDIVIDUELE ROUW OF NATIONAAL BELANG?	221
	<i>Jan Van der Fraenen</i>	
7	DE ROARING TWENTIES	229
	• ‘U ZAL VEEL WORDEN VERGEVEN	
	WANT GIJ HEBT VEEL FILMS GEZIEN’	229
	<i>Matthijs de Ridder</i>	
	• ‘HET WAS TOEN EEN VERVOERENDE TIJD’. DE OPKOMST	
	VAN DE AVANT-GARDE IN NAOORLOGS BELGIË	237
	<i>Sergio Servellón</i>	
	• OVER FLAPPERS, SPORTSWEAR EN FEMINIEME	
	EMANCIPATIE IN DE ROARING TWENTIES	245
	<i>Karolien De Clippel</i>	
	• GELUID EN VIBRATIES IN DE ROARING TWENTIES	251
	<i>Géry Dumoulin</i>	
	EPILOOG	257
	DE VREDE WINNEN?	
	<i>Chantal Kesteloot</i>	
	EINDNOTEN	263
	BIBLIOGRAFIE	274
	AUTEURS	283

8850

VOORWOORD

Michel Jaupart

Op 11 november 1918, om 11 uur, schallen de klaroenen om het einde van de gevechten af te kondigen in de vreselijkste oorlog die Europa tot dan toe heeft gekend. De klaroenen luiden ook het einde van het Russische, Duitse, Oostenrijkse en Turkse Rijk in. Ook voor de negen en een half miljoen doden, twintig miljoen gewonden en tien miljoen vermisten schallen de klaroenen. Ze kondigen het einde van een wereld aan en de geboorte van een nieuwe maatschappij, met ongekend nieuwe hoop en spanningen, doordrenkt van een bruutheid en een gewelddadigheid die door deze industriële en onmenselijke oorlog zijn gebanaliseerd...

De wapenstilstand van 1918 vervult de miljoenen strijders en hun families met een immense hoop. Toch is de wapenstilstand niet voor iedereen een synoniem van vrede, ondanks de leuze 'Nooit meer oorlog' die na de oorlog door de oud-strijders wordt gescaandeerd en ondanks de goede voornemens van de Volkenbond, die de oorlog in 1924 onwettig verklaart en oproept tot 'vrede door gerechtigheid'.

De geallieerden kunnen zich natuurlijk laten voorstaan op een klinkende overwinning – maar daarvoor is een afschuwelijke menselijke prijs betaald die lang op de Europese samenlevingen zal wegen – en hun soldaten terug naar huis sturen, maar dat is niet overal het geval. Slechts enkele dagen na de wapenstilstand breken in Duitsland, Oostenrijk en Hongarije gevechten uit tussen de communistische bewegingen – die de dictatuur van het proletariaat willen invoeren – en hun conservatieve tegenhangers.

In het oosten is het evenmin rustig. Rusland wordt verscheurd door een burgeroorlog waaraan ter ondersteuning van het Witte Leger ook westerse eenheden deelnemen. Ook in het oude Ottomaanse Rijk, vanaf mei 1919 verwoest door een burgeroorlog en een internationale oorlog, en elders, in Polen, Tsjecho-Slowakije, de Baltische staten, Finland, zwijgen de kanonnen nog lang niet...

Een wagen met cameraploeg van het Amerikaanse Rode Kruis rijdt midden november 1918 onder grote belangstelling door de straten van Brussel. De Duitsers zijn nog maar net weggetrokken. Luitenant H.E. Du Bois en kapitein Ernest Meadows zijn wellicht de eerste geallieerden die de hoofdstad betreden na de wapenstilstand. De Blijde Intrede van de Belgische koninklijke familie en het leger volgt pas op 22 november 1918. (Library of Congress, Washington, 2017683173)

Juli 1919, bevrijdingsfeesten in Heist-op-den-Berg. Na de ondertekening van het Verdrag van Versailles vieren heel wat dorpen en steden in het land het officiële einde van de Eerste Wereldoorlog. Ook in november 1919 vinden heel wat bevrijdingsfeesten plaats. (Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, collectie Henri De Wolf)

De jaren twintig gaan de geschiedenis in als *les années folles* of *the roaring twenties*, waarin de nieuwe generatie en de generatie die de oorlog heeft overleefd, dromen van een nieuwe wereld en de oorlogsgruwel wanhopig proberen te vergeten, maar het zijn ook de jaren waarin de frustraties toenemen in het verslagen Duitsland, in Oostenrijk en in Italië. Dat laatste land voelt zich beroofd van de overwinning en wil door Duitsland voor alle opofferingen gecompenseerd worden.

In de USSR wordt het communisme ingevoerd tegen een achtergrond van burgeroorlog en repressie door de nieuw opgerichte *Tsjeka*, de voorloper van de *Gepeoe* en de KGB. Na de bijzetting van Lenin in zijn Mausoleum op het Rode Plein, begint Stalin aan zijn onstuitbare weg naar de top.

Terwijl de wereld beweegt op de nieuwe muziek uit de Verenigde Staten, de jazz, de art deco de art nouveau definitief verdrijft, André Gide, Paul Morand, Raymond Radiguet, Joseph Kessel en Colette de literaire toon aangeven, André Breton het Manifest van het Surrealisme schrijft, en er overal in Europa communistische partijen opduiken die de macht willen grijpen, spreken Benito Mussolini in Italië en Adolf Hitler in Duitsland over grootse dromen, de drang naar de macht en de vorming van rijken naar het voorbeeld van het antieke Rome of van een gefabuleerd Germaans Rijk. Europa danst terwijl Mussolini in 1922 zijn mars op Rome houdt en de macht grijpt, en zal nog steeds dansen wanneer

Hitler in 1933 kanselier wordt.

In België, zoals bijna overal, versnelt de oorlog de maatschappelijke evoluties. Het enkelvoudig stemrecht wordt ingevoerd, zodat alle mannen aan het politieke leven kunnen deelnemen, en de eerste pogingen tot een sociale wetgeving bieden bijstand aan de oorlogsslachtoffers. Tegelijkertijd herinneren de militaire begraafplaatsen en de monumenten voor de doden aan de bloedige prijs die de bevolking heeft betaald.

De tentoonstelling 'De Grote Oorlog voorbij, 1918-1928' wil deze woelige periode doen herleven. In dit boek vindt u beschouwingen over deze episode van onze geschiedenis. Ik durf te hopen dat u dit boek met plezier zult lezen en dat het u zal herinneren aan de grote stempel die de Eerste Wereldoorlog – vaak de Grote Oorlog genoemd – op onze geschiedenis heeft gedrukt en nog steeds drukt.

Tot slot wil ik alle medewerkers, en allen die hebben bijgedragen aan de verwezenlijking van de tentoonstelling en van dit boek, danken voor hun prachtige werk.

INLEIDING

DE GROOTE OORLOG VOORBIJ? BELGIË VAN 1918 TOT 1928

Luc De Vos

In 1918 leken 1914 en de belle époque veraf. Europa en zelfs de wereld waren in die korte tijd fundamenteel veranderd. Natuurlijk werkt een oorlog, en zeker een oorlog van die omvang, diep op mens en maatschappij in. Oorlogen hebben immers te maken met de meest extreme emoties, zoals haat en liefde, trouw en verraad... Wat is goed, wat is kwaad? De ethische normen worden wel erg op de proef gesteld. Anderzijds worden in de strijd oorloggerelateerde uitvindingen gedaan. Maar weegt dat op tegen de enorme materiële verliezen? In de Eerste Wereldoorlog is er nog meer aan de hand. Hedendaagse historici stellen terecht dat de twintigste eeuw tijdens de Eerste Wereldoorlog begint, en niet in 1900.

De negentiende eeuw werd al gekenmerkt door een grote versnelling van de geschiedenis. De idealen van de Verlichting drongen toen echt door. De industriële revolutie, in de achttiende eeuw ontstaan in Engeland, verspreidde zich over heel Europa. West-Europa was al sinds de zestiende eeuw leidinggevend, nu werd het oppermachtig. Het koloniseerde het grootste deel van de wereld. Het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk verdeelden Afrika onder elkaar; België kreeg, langs zijn vorst, Congo, het hart van Afrika. Dat moest fungeren als een soort buffer, de functie die ons land in Europa vervulde. Frankrijk eigende zich het zeer winstgevende Indochina toe en het Verenigd Koninkrijk kroonde zijn monarch tot keizerin van India. Ook het immense China werd, minstens economisch, geknecht door toch relatief kleine Europese staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en het Duitse Keizerrijk.

In die negentiende eeuw werd Italië eengemaakt en ook de Duitse volkeren verenigden zich. De eenmaking van die volkeren was wel relatief. Oostenrijk en Zwitserland bleven afzonderlijke staten. Het eigenlijke Duitse Rijk, met Berlijn als hoofdstad, be-

Een Belgisch jongetje, getooid met een vooroorlogse Belgische soldatenkwartiermuts en gewapend met een Belgisch vlaggetje, poseert naast een Duits artilleriestuk in Aarlen, november 1918. Ook voor de Duitse soldaten op de achtergrond is de oorlog afgelopen. (War Heritage Institute, Brussel, B.1.84.21)

stond uit vier koninkrijken en een twintigtal graafschappen en hertogdommen. De autonomie van die delen was zeer groot. De intellectuelen droomden van 'Duitsland', maar de mensen verkozen hun vertrouwde 'heimat'. Het is wel zo dat het Duitse Rijk, een confederatie, het buitenlandbeleid uitstippelde. De industriële kracht van het meest bevolkte land van West- en Centraal-Europa gaf het een bevoorrechte plaats. Als laatkomer had het maar de kruimels van de ultieme kolonisatiegolf gekregen, maar in continentaal Europa was het de dominante macht.

In de negentiende eeuw waren er relatief weinig oorlogen. Die eeuw begon met de ineenstorting van het napoleontische rijk en er waren natuurlijk de beperkte oorlogen voor de eenmaking van Italië en 'Duitsland' en voor de bevrijding van de Balkan. De oorlog van 1870 tussen Frankrijk en de Duitse volkeren springt eruit. Hij leidde niet alleen tot de oprichting van het Tweede Duitse Keizerrijk, het wilhelminische, maar toonde ook overduidelijk de tanende macht van Frankrijk aan. Eeuwenlang kwam voor onze gewesten het gevaar uit het zuiden. Nu was er een nieuw gevaar in het oosten.

In die negentiende eeuw ontstonden alle ideologieën die zo belangrijk waren voor de twintigste eeuw. Het socialisme met zijn meer extreme vorm, het communisme, zag het licht. Het liberalisme kwam tot volle ontwikkeling, maar ook de kiemen van het fascisme waren gezaaid. In Rusland zou de Eerste Wereldoorlog zorgen voor de ineenstorting van de gevestigde orde. Het communisme triomfeerde.

De industrialisatie en de daarmee gepaard gaande exponentiële toename van de bevolking in West-Europa maakten het mogelijk massalegers op de been te brengen. De dienstplicht was bijna overal een feit. Het veralgemeende lager onderwijs liet toe de eigen bevolking te doordrenken van nationale gevoelens. Het stemrecht was nog altijd zeer beperkt en voor vrouwen onbestaande.

In de jaren 1890 en begin 1900 ontstonden allianties waarbij Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Rusland probeerden het Duitse Rijk in te tomen. De kleine staten Nederland, België, Zwitserland en de Scandinavische landen keken angstig toe. Zij hoopten dat hun neutraliteit hen uit het vaarwater van het oorlogsgeweld zou houden.

Veel economen dachten dat door de commerciële verstremgeling en door de hoge kosten een oorlog in Europa niet meer mogelijk was. Ze onderschatten de inventiviteit van de Europeanen. Autarchie, drukken van geld en torenhoge belastingen leken de oplossing. Voor Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Italië en België zorgden de koloniale imperia voor ademruimte.

De Eerste Wereldoorlog, lange tijd de Groote Oorlog genoemd – voor de Amerikanen de *European War* – was een totale oorlog waarin alles en iedereen werd ingezet. De volkeren van de imperia kwamen strijden in West-Europa en het Midden-Oosten. Ze vervingen ook de arbeiders in de fabrieken en de landbouwbedrijven. De vluchtelingen uit onder meer België hielpen in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk de vele fabrieken draaiend houden. De Duitsers gebruikten de mensen van de bezette landen

November 1918. Net na de bevrijding komen Antwerpenaren samen op de De Keyserlei.

(National Archives and Records Administration, Washington, 165-WW-79A-4)

om achter het front, op hun velden en in hun fabrieken te werken. Polen, Tsjechen, Slowaken, Arabieren, Senegalezen, Indochinezen, Indiërs,... vroegen zich meer en meer af waarom ze moesten vechten en voor hun meesters werken: Duitsers, Russen, Fransen en Britten. Nieuw-Zeelanders, Australiërs en Canadezen vochten enthousiast voor het Britse moederland. Toch werden ze zich bewust van hun eigenheid en droomden ze van zelfbestuur. Overal werden voor de productie vrouwen ingezet. Dat werkte emancipatorisch.

De Verenigde Staten kwamen, tegen de Monroe-doctrine in, meevechten in Europa. Dat vers bloed en vooral de indrukwekkende Amerikaanse industrie deden de balans uiteindelijk overhellen in het voordeel van de geallieerden. Maar die interventie op het oude continent bezorgde het nieuwe continent een kater. Na de oorlog zouden de Verenigde Staten terugkeren naar het isolationisme.

In de Eerste Wereldoorlog veranderde ook het wezen van de strijd. De enorm toegenomen vuurkracht – qua dracht, precisie en debiet – zorgden einde 1914 voor een stabilisering van de fronten. Intussen waren de verliezen indrukwekkend. Zo sneuvelden op 22 augustus 1914 circa 27.000 Fransen in de Belgische en Franse Ardennen. In september 1914 hadden de Duitse legers 71.000 manschappen te betreuren. Loopgraven, prikkeldraad en vooral vuurkracht lagen aan de basis van het fundamentele probleem van de Eerste Wereldoorlog: hoe een front doorbreken? Op zoek naar een oplossing

leper, 1919. Terugkeren naar het door de oorlog verwoeste gebied is niet eenvoudig. Restanten van woningen moeten eerst worden afgebroken, alvorens de wederopbouw kan starten. Voor veel bewoners lijkt de taak onoverkomelijk. (Imperial War Museum, Londen, Ivan L. Bawtree, Q100483)

werden allerlei technische uitvindingen en tactische procedés gebruikt. Uiteindelijk was er de tank. Die tank en een aangepast gebruik ervan zouden in de Tweede Wereldoorlog de oplossing brengen.

De Eerste Wereldoorlog ging lichtzinnig van start. De tijdgenoten geloofden dat indien de meningsverschillen niet diplomatiek konden worden bijgelegd, een oorlog de oplossing zou brengen. Vooral de Duitsers dachten dat ze in de wereld een betere plaats verdienden. Fransen en Britten daarentegen wilden hun leidinggevende positie niet afstaan. In 1914 vermoedde men niet dat de oorlog zo lang zou duren en zulke ingrijpende gevolgen zou hebben. Het was het begin van de achteruitgang van West-Europa. In Duitsland sprak men zelfs van de ondergang van het Avondland.

De Eerste Wereldoorlog werd afgesloten met een reeks verdragen waarvan dat van Versailles het belangrijkste was. Dat meedogenloze vredesverdrag leidde in Duitsland tot veel rancune. Voor de 'dolkstoot in de rug' ging men in eigen land op zoek naar schuldigen: Joden en communisten. Velen zien in het Verdrag van Versailles een oorzaak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Er zijn nogal wat collega's die de periode 1914-1945 als een nieuwe Dertigjarige Oorlog betitelen. Zo werd één generatie door twee verschrikkelijke oorlogen getroffen. België ontdeed zich van zijn verplichte gewapende en gegarandeerde neutraliteit. Het kwam zo in het zog van Frankrijk. Dat zorgde voor groot ongenoegen in Vlaanderen. Maar ook koning Albert was niet gelukkig met die evolutie.

Het aantal doden is in de Eerste Wereldoorlog enorm: zo'n tien miljoen militairen en evenveel burgers. De helft van het aantal doden was wel toe te schrijven aan de

Spaanse griep. Die ziekte kreeg de bevolking in haar greep door een algemene verzwakking. Lange tijd dachten we, althans tot aan de Tweede Wereldoorlog, dat het de meest verschrikkelijke oorlog was. Is dat geen etnocentrisch Europees denken?

Elke oorlog geeft naweeën, zo ook de Groote Oorlog. Materieel en mentaal moesten de landen worden heropgebouwd. Op het slagveld diende het terrein letterlijk geëffend te worden. De ooit zo rijke landen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, België en Duitsland torsten nu een immense schuld. Door inflatie en voor die tijd torenhoge belastingen probeerden de staten aan hun verplichtingen te ontsnappen. De kloof tussen arm en rijk werd veel kleiner.

In de steden en dorpen zag je mannen met één arm of één been. De *gueules cassées* verborgen zich achter een masker. Tot in de kleinste dorpen werden voor de gevallen zonen oorlogsmonumenten ingehuldigd. Honderden militaire begraafplaatsen tekenden het landschap. Weduwen, moeders en vaders trokken op bedevaart naar *Flanders Fields*, de Somme, Verdun,... Verenigingen van oud-strijders zagen het licht. Sommigen probeerden de verloren jeugd in te halen met drank en dans, wat men later de roaring twenties heeft genoemd.

Het politieke landschap werd grondig hertekend. Mede door de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht braken de socialisten overal door. Maar ook meer autoritaire partijen zagen het licht. In de landen die de oorlog verloren hadden, heerste een revolutionair klimaat. Zelfs de kunst werd door een revolutie dooreengeschud. Kubisme, fauvisme, dadaïsme,... braken met de gangbare kunstnormen.

Een plejade historici heeft zich, ieder in zijn expertisedomein, gebogen over het jaar 1918 en de nasleep van de Eerste Wereldoorlog tot 1928. Naast hun eigen onderzoek konden ze daarbij gebruikmaken van de vele nieuwe publicaties die vooral in 2014 verschenen. Hoe wreed oorlog ook is, de studie van dit internationale conflict en zijn nasleep zijn boeiende episodes in de geschiedenis van de mensheid. Voor de Duitsers was het de *Urkatastrophe*. Overal hoorde men de leuze 'Nooit meer oorlog'. Dat culmineerde in 1928 in het Briand-Kelloggspact. Dit 'Algemeen verdrag tot verzaking aan de oorlog als werktuig van nationale politiek' zorgde voor een groot optimisme. Het mocht niet baten. De Tweede Wereldoorlog zou nog meer onheil brengen.

HET OORLOG/JAAR 1918

Tom Simoens

De strategische toestand van de geallieerden ziet er begin 1918 niet bepaald rooskleurig uit. Het voorbije jaar heeft de torenhoge verwachtingen niet ingelost. De Frans-Britse offensieven waren vastgelopen op de hoogtes van *Chemin des Dames* en in de modder van Passendale. Meer dan de helft van de Franse divisies kreeg af te rekenen met mouterijen. De kaarten van het Duitse Rijk liggen beter. Na Roemenië tekent ook Rusland in december 1917 een wapenstilstand en op 3 maart 1918 moeten Lenin en de bolsjewieken na een nieuwe Duitse opmars zelfs het vernederende Verdrag van Brest-Litovsk slikken. Voor de Duitsers betekent de Russische capitulatie een verademing. Voor het eerst kunnen de Duitse militaire leiders, Paul von Hindenburg en Erich Ludendorff, hun krachten bundelen voor een beslissende campagne op het westelijke front. Toch laten de Duitsers meer dan een miljoen manschappen in het oosten achter om de veroverde gebieden veilig te stellen. De Duitse overmacht op het westelijke front is dus beperkt tot 191 divisies tegenover 175 geallieerde. In absolute cijfers houden beide partijen elkaar in evenwicht met elk zo'n vier miljoen manschappen. Veel keuze hebben de Duitsers niet: ze moeten een snelle overwinning nastreven. Miljoenen Amerikaanse soldaten zijn onderweg naar Europa, waardoor de geallieerden binnen enkele maanden over meer soldaten zullen beschikken dan de Duitsers. Tegelijk knijpt de Britse zeeblokkade de Duitse economie dood, met stakingen en productieproblemen tot gevolg. De Duitse bevolking lijdt honger.

September 1918, in de buurt van Ieper. Volgens het originele fotobijschrift helpt een Belgische soldaat, gewapend met een loopgravendolk, een Duitse soldaat uit de brokstukken van een Duitse bunker. Het Belgische artillerievuur voor de aanval op 28 september 1918 was bijzonder intens en vernielend.

(War Heritage Institute, Brussel, EST-1-813/44)

De Duitse voorjaarsoffensieven

De Duitsers beschikken over enkele militaire troeven waarmee een snelle overwinning binnen handbereik lijkt.¹ Sinds 1915 experimenteren ze met nieuwe aanvalstactieken. Ze vervangen de dicht opeengepakte golven van soldaten door kleinere groepen speciaal getrainde stormtroepen die over een ongeziene vuurkracht beschikken, van handgranaten en vlammenwerpers tot lichte machinegeweren en mortieren. Zij moeten zo snel mogelijk oprukken en rond de vijandelijke weerstandsnesten trekken. Het opruimen van de loopgraven en schuilplaatsen wordt immers een taak voor de tweede golf infanteristen. Op die manier zorgen de stormtroepen voor snelheid en continuïteit en stoten ze soms door tot bij vijandelijke artillerieposities of commandoposten. De Duitsers stellen bovendien paal en perk aan de dagenlange artilleriebeschietingen die het pad voor de infanterie moesten effenen door alles kapot te schieten, maar in de praktijk meestal weinig rendabel waren. De nieuwe Duitse aanpak kiest enkele uren voor de aanval van de stormtroepen voor een kort maar heftig spervuur op de belangrijkste vijandelijke posities. Net voor het begin van de aanval zorgt gifgas voor verwarring. Vervolgens dwingt een rollend spervuur de geallieerde soldaten zich te verschansen. Daardoor kunnen die hun mitrailleurs niet bedienen. Deze tactische vernieuwingen hebben in 1917 al geleid tot spectaculaire overwinningen aan het Oostfront (Riga) en aan het Italiaanse front (Caporetto). Toch kent de Duitse oorlogsmachine ook enkele pijnpunten. Er is een schromelijk tekort aan paarden, karren en vrachtwagens. Die logistieke problemen zijn de belangrijkste oorzaak van de mislukking van de Duitse offensieven van 1918.

De offensieven gaan van start op 21 maart 1918. Ludendorff richt zijn aanvalspijlen op de Britten met operatie *Michael*, een verwijzing naar de patroonheilige van het Duitse Rijk. Hij hoopt door het Britse front te breken tussen Arras en Saint-Quentin. Britten en Belgen zullen daarbij afgesneden raken van de Franse legers. Al op de eerste dag wordt duidelijk dat de Duitse opmars indrukwekkend is. De Fransen komen de Britten echter te hulp, waardoor de Duitse tactische overwinning geen strategische doorbraak oplevert. Twee weken later is *Michael* voorbij. Dat patroon typeert de Duitse voorjaarsoffensieven: na een veelbelovende doorbraak valt de opmars na enkele dagen of weken stil omdat de geallieerde reserves sneller ter plaatse zijn dan de Duitse versterkingen. De Duitse terreinwinst, op sommige plaatsen tot zestig kilometer diep, is evenwel ongezien. Fransen, Britten, maar ook Belgen worden bijzonder zenuwachtig en beginnen in allerijl hun verdedigingslinies tot ver naar achteren uit te breiden en te bezetten. Voor de geallieerden is het werkelijk alle hens aan dek. De politieke en militaire meningsverschillen worden opzijgeschoven en de Franse generaal Ferdinand Foch wordt vijf dagen na de start van *Michael* benoemd tot 'coördinator van de geallieerde troepen'. In de maanden die volgen breiden zijn bevoegdheden uit. Voortaan kan Foch snel vliegtuigen, tanks, cavalerie en infanterie naar bedreigde sectoren sturen.

Deze maatregelen zijn broodnodig. Van 9 april af beginnen de Duitsers bij de Leie opnieuw in te beuken op de Britten. Passendale, de heuvelrug bij Mesen en zelfs de Kemmelberg gaan verloren. Opnieuw redden de Fransen de meubels. Na drie weken valt operatie *Georgette* stil. Ook de Belgen delen deze keer bij Merkem in de klappen, maar ze houden stand. De mislukte Duitse aanval, uitgevoerd zonder veel artilleriesteun, geeft het Belgische leger vertrouwen.

Het militaire kantelpunt van de oorlog

Toch blijft Ludendorff geloven dat de geallieerden stilaan hun breekpunt hebben bereikt. Met nieuwe aanvalsoperaties in mei en juni neemt hij de Fransen in het vizier. Net zoals in 1914 bereiken de Duitsers de Marne en breekt in Parijs paniek uit. Op 15 juli 1918 begint de laatste Duitse aanval bij Reims. De Fransen vangen de Duitsers goed op. Hun verdediging is nu de gelijke van de Duitse aanvalstactieken. Al na drie dagen gaan

In het voorjaar van 1918 zetten de Duitsers alles op alles in de hoop een doorbraak te forceren aan het westelijk front. Mannen van het Britse *Middlesex Regiment* houden op 14 april 1918 de wacht bij een geïmproviseerde barricade in de straten van het Franse Bailleul. Ondanks het verzet valt de stad even later in Duitse handen. Het Duitse offensief wordt later alsnog een halt toegeroepen. (National Archives and Records Administration, Washington, 165-BO-1515)

de Fransen in de tegenaanval. De Duitsers moeten achteruit. Ludendorff gokt... en verliest. Tussen 15 en 18 juli kantelt de campagne van 1918 en in zekere zin zelfs de hele oorlog. Het gewicht van de Amerikanen wordt beslissend: in mei voeren ze een eerste aanval uit en nog in juli nemen acht Amerikaanse divisies deel aan de gevechten bij Reims. Ludendorff voelt de bui hangen. Hij annuleert het volgende offensief en laat het Duitse leger opnieuw verdedigen. Het initiatief ligt nu bij de geallieerden.

De balans van de Duitse voorjaarsoffensieven is catastrofaal. De Duitse terreinwinst is dan wel aanzienlijk en voor het westelijke front ongezien, ze brengt vooral nieuwe problemen met zich mee. Vóór de voorjaarsoffensieven zitten de Duitse troepen in de goed uitgebouwde posities van de *Hindenburgstellung*; na de offensieven bezetten ze een nieuwe frontlinie zonder veel samenhang die door de vele uitstulpingen ook nog eens meer dan 120 kilometer langer is. Geen enkel strategisch doelwit wordt bereikt. Ten slotte tellen de Duitsers 800.000 verliezen. Vaak gaat het om de beste soldaten. Wat overblijft, is een verhakkelde strijdmacht die slecht voorbereide en moeilijk houdbare stellingen moet verdedigen. Toch geven Paul von Hindenburg en Erich von Ludendorff de strijd niet op. Volgens hen is het weinig waarschijnlijk dat de oorlog nog in 1918 beslecht zal worden. Daarvoor hebben de geallieerden bij de Duitse voorjaarsoffensieven te zware klappen geïncasseerd, zo rekenen ze zichzelf voor. Bovendien verwachten ze de Amerikaanse divisies niet zo snel en zo massaal aan het front. Hun optimisme blijkt ongegrond. De zomer van 1918 wordt wel degelijk het militaire keerpunt van de oorlog. In juli en augustus 1918 gaat het initiatief definitief naar de geallieerden. Die verzilveren hun numerieke overwicht in soldaten, munitie, vliegtuigen en tanks.

Dat is mogelijk dankzij verbeteringen op strategisch, operationeel en tactisch niveau. Op strategisch vlak is een en ander eindelijk geregeld. Ferdinand Foch neemt zijn rol van coördinator ten volle op. Hij moet weliswaar nog steeds onderhandelen met zijn belangrijkste collega's: zijn landgenoot Philippe Pétain, de Brit Douglas Haig en de Amerikaanse generaal John Pershing. Dit viertal bepaalt de militaire strategie. De meeste waarnemers denken dat het bevrijdingsoffensief pas in 1919 mogelijk zal zijn. In afwachting van dat ultieme offensief wil Foch de Duitsers bij de keel grijpen en alvast de belangrijkste spoorlijnen veroveren. Daardoor zal de logistieke ondersteuning van het in 1919 geplande offensief vlotter verlopen. Foch organiseert daarom in de zomer van 1918 langs het hele front een reeks kleinere aanvallen met beperkte ambities. Dat die uiteindelijk ontbolsteren tot het bevrijdingsoffensief, voorziet hij op dat ogenblik niet.

Op operationeel niveau leggen de geallieerde generaals zich met tegenzin neer bij de militaire beperkingen van die tijd. Ze weten dat hun manschappen de eerste Duitse stellingen kunnen doorbreken, maar beseffen tegelijk dat een offensief om het hele Duitse front te doen wankelen geen haalbare kaart is. De infanterie heeft de beschermende paraplu van de artillerie nodig om terrein te kunnen veroveren en bezet te hou-

den. Daarom werkt men voortaan indien nodig in stappen (*bite and hold*). Na elke aanval (*bite*) wordt een pauze (*hold*) ingelast, zodat logistiek en artillerie naar voren kunnen schuiven.

Op tactisch vlak passen de geallieerden de nieuwe aanvalstactieken toe waarmee de Duitsers hen in het voorjaar van 1918 zoveel pijn hebben gedaan. De Britten testen al op 4 juli deze nieuwe manier van werken voor een geslaagde aanval bij Hamel. Dankzij akoestische opsporingsmethodes kunnen ze de Duitse kanonnen perfect lokaliseren en neutraliseren, terwijl een opschuivend gordijn van artilleriegranaten de Duitse mitrailleurs het zwijgen oplegt (rollend spervuur). Op het slagveld zelf maken twee gebeurtenissen duidelijk dat het tij is gekeerd. Naast de al vermelde Frans-Amerikaanse tegenaanval op 18 juli brengen Foch en Haig op 8 augustus zo'n 600 tanks en minstens evenveel vliegtuigen samen voor een aanval bij Amiens. Op vier dagen tijd drijven ze de Duitsers terug. Bijna de helft van de Duitse verliezen zijn soldaten die zich overgeven. Het Duitse militaire apparaat lijkt in te storten. Ludendorff beschrijft die 8ste augustus later als 'de zwarte dag van het Duitse leger'.

De successen openen stilaan de ogen van de geallieerden: ligt een overwinning in 1918 dan toch binnen handbereik? De Duitse getalsterkte is sinds maart 1918 afgenomen met een miljoen manschappen terwijl aan de andere kant van het niemandsland anderhalf miljoen Amerikaanse soldaten zich met ongekend en naïef enthousiasme in de strijd werpen.

De Honderddagencampagne

Foch wil die kans niet onbenut laten en begint een reeks grotere offensieven te organiseren. Van 26 september af trekken de Fransen, Amerikanen en Britten ten aanval. Twee dagen later lanceren ook de Belgen hun eerste grote offensief sinds 1914. Ludendorff krijgt een zoveelste zenuwinzinking. Aan geallieerde zijde komt alles in een stroomversnelling.

Ook koning Albert verandert het geweer van schouder nadat hij vier jaar lang heeft geweigerd om deel te nemen aan de Franse en Britse offensieven. Hij gaat in op de uitnodiging van Foch om deel te nemen aan de grote offensieven. De offensieve aanpak laat zich meteen voelen in de Belgische loopgraven. Met grotere raids probeert het Belgische leger de vertreklijn voor het bevrijdingsoffensief zo ver mogelijk naar voren te schuiven. Op 11 september aanvaardt de koning het bevel over de nieuw opgerichte Legergroep Vlaanderen. Die bestaat uit Belgische, Britse en Franse divisies. Later komen daar nog twee Amerikaanse divisies bij. De praktische leiding van de legergroep is in handen van de Franse generaal Jean-Marie Degoutte. Begin september krijgen de Belgische fronteenheden richtlijnen om te starten met de massale logistie-

ke voorbereidingen voor het nakende offensief en de daaropvolgende opmars. Het Belgische leger kan 170.000 manschappen en meer dan 1000 artilleriestukken in het veld brengen. Ook de Fransen en de Britten brengen artillerie in stelling om de Belgische opmars te steunen. De voorbereidingen lopen echter niet gesmeerd. Veel tijd om deze multinationale legergroep tot een geoliede machine te smeden is er niet. Drie weken voor de start van het offensief staan de aanvalsplannen nog niet op papier. De manoeuvres die uiteindelijk uitgewerkt worden, zijn soms te ingewikkeld voor de be-

Franse soldaten poseren op 8 november 1918 bij de wagen van de Duitse onderhandelaars in Homblières. Enkele uren eerder had een Duitse delegatie onder leiding van generaal Detlof von Winterfeldt en de voorzitter van de Duitse Wapenstilstandscommissie Matthias Erzberger zich bij de eerste Franse linies aangemeld. Daar neemt de delegatie de trein naar Rhetondes, vlakbij Compiègne, waar geallieerd bevelhebber Ferdinand Foch de 34 voorwaarden voor een wapenstilstand dicteert. De wapenstilstand gaat in op 11 november 1918, om 11u.

(Imperial War Museum, Londen, Q47865, G. Gessat)

perkte communicatiemiddelen van toen. Bovendien komen sommige bevelen te laat aan of vinden aanvallen plaats die eigenlijk afgelast zijn. De geallieerde overmacht is echter zo groot dat zelfs de moeizame voorbereiding geen roet in het eten gooit. Tegenover de 29 divisies van de Legergroep Vlaanderen staan een tiental onderbemande Duitse divisies.